

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ: КАТЕГОРІЙНО-ПОНЯТІЙНИЙ АНАЛІЗ

Анотація: в статті розглядаються основні категорії та поняття, що стосуються функціонування недержавних організацій та діяльності в них соціального педагога.

Ключові слова: громадська організація, недержавна організація, соціальний педагог, соціально-педагогічна діяльність, третій сектор.

Аннотация: в статье рассматриваются основные категории и понятия, которые касаются функционирования негосударственных организаций и деятельности в них социального педагога.

Ключевые слова: общественная организация, негосударственная организация, социальный педагог, социально-педагогическая деятельность, третий сектор.

Annotation: basic categories and concepts which touch functioning of non-state organizations and activity in them of social educator are examined in the article.

Keywords: public organization, non-state organization, social educator, social-pedagogical activity, third sector.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси суспільства, політична та соціальна нестабільність, а в той же час намагання України приєднатися до європейської демократії вимагають перегляду та покращення умов життя громадян в політичному, економічному, соціальному та інших важливих аспектах.

Проте, як свідчать факти, владні структури далеко не завжди в змозі урегулювати всі актуальні проблеми з максимальною користю для кожного. В зв'язку з цим, важливу роль у дотриманні прав громадян та захисту їх інтересів відіграють організації «третього сектору», тобто ті, що не відносяться до владних та бізнесових структур.

Оскільки далеко не кожен з нас взмозі напряду тримати зв'язок з тими чи іншими організаціями з метою дотримання своїх прав, на допомогу приходять соціальний педагог, як фахівець, в обов'язки якого входить забезпечення комфортного існування в суспільстві кожного громадянина держави. Враховуючи те, що соціальний педагог як професіонал має здійснювати посередництво між освітніми установами, сім'єю, трудовими колективами, державними та недержавними структурами, доцільно було б розглянути особливості соціально-педагогічної діяльності в сфері недержавних організацій.

Загальний аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню діяльності недержавних організацій присвятили свої праці такі вітчизняні вчені як О. Т. Бень (дослідила етапи інституціоналізації молодіжних громадських організацій, концептуалізацію поняття «молодіжні громадські організації», їх функції та класифікацію й ін.), М. Ф. Головатий (вивчав проблеми становлення молодіжної політики в Україні, політичну культуру молоді, громадян, громадянське суспільство), В. А. Головенько (досліджував становлення молодіжного руху в Україні, його громадські структури, розвиток третього сектору тощо), А.В. Матвійчук (вивчав діяльність громадських організацій, становлення громадянського суспільства), О.В. Пікалова (дослідила стан та динаміку неурядових організацій в українському суспільстві, особливості взаємодії недержавних громадських організацій з владою та ін.), М.Ф. Шевченко (розвиток третього сектору, становлення соціальних систем) та ін.

Діяльність соціального педагога, пов'язану з недержавними організаціями, досліджували В.І. Виговський (визначив шляхи взаємодії соціального педагога з дитячими та молодіжними громадськими організаціями), А. В. Гулевська-Черниш (вивчала молодіжні організації як суб'єкт соціально-педагогічної діяльності), А.Й. Капська (описала технології роботи соціального педагога з дитячими юнацькими молодіжними громадськими організаціями), Ю. Й. Філіппов (розглядав молодіжні громадські організації як інститут соціалізації), Н.О. Штика (вивчала організаційно-правові основи діяльності неурядових організацій та досліджувала готовність майбутніх соціальних педагогів до діяльності в громадських організаціях).

В зарубіжній науці дослідженням організацій третього сектору займались Д. Льюїс (вивчав основи управління неурядовими організаціями), В. Пауелл (розглядав соціологічні особливості діяльності недержавних організацій), Дж. Фішер (досліджував неурядові організації та політичний розвиток Третього світу) та інші зарубіжні вчені.

Постановка цілей статті. Метою нашої статті є здійснення категорійно-понятійного аналізу проблеми соціально-педагогічної діяльності в недержавних організаціях.

Результати теоретичного аналізу. В ході аналізу наукових праць було виділено різні підходи до визначення та класифікації організацій третього сектору. Чому третього? Тому, що першим сектором вважають державу і всі пов'язані з нею інститути, другим – комерційні інститути, спрямовані на отримання прибутку, а вже третім – громадянське суспільство, що складається з інститутів чи організацій, які займаються різноманітною діяльністю, але не входять ні в систему державних органів, ані в систему прибуткових структур [1].

Саме тому в наукових колах як теоретики, так і практики співвідносять поняття «третій сектор» з такими словосполученнями як «громадські об'єднання», «недержавні», «неурядові», «некомерційні» або «неприбуткові» організації. З таким підходом, в принципі, можна погодитися, адже у вітчизняній теоретичній і практичній діяльності під «третім сектором» розуміють сукупність об'єднань громадян, кожне з яких є організацією добровільною, незалежною, неприбутковою, орієнтованою на суспільне благо [10, с. 9].

Загалом, секторну структуру суспільства можна відобразити таким чином (див. табл. 1.) [11, с. 7]:

Таблиця 1

Суспільство		
1 - влада	2 - бізнес	3 - громадськість
Органи державної влади та місцевого самоврядування,	Система підприємств, господарських товариств та	Організації, що утворюються з власної ініціативи засновників,

бюджетні установи та організації, засновані на підставі закону чи в межах повноважень державних органів	індивідуальних підприємців, що займаються діяльністю, пов'язаною з отриманням прибутку	незалежної від волі органів влади чи посадових осіб, без мети одержання прибутку і його перерозподілу між учасниками організацій
---	--	--

Перш ніж з'ясувати специфіку діяльності недержавних організацій, зазначимо, що їх залежить від законодавчого забезпечення. Україна в даному плані зробила важливі кроки і здійснює поступове вдосконалення законодавчих актів, враховуючи нові вимоги суспільства. Серед законів, що регулюють діяльність організацій третього сектора, можна назвати наступні: Конституція України від 28 червня 1996 року (з останніми змінами та доповненнями від 12 квітня 2012 року), Закон України «Про громадські об'єднання» від 22 червня 2012 року, Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 5 липня 2012 року, Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» від 1 грудня 1998 року (зі змінами та доповненнями від 2 грудня 2010 року), Закон України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» від 7 жовтня 1997 року (зі змінами та доповненнями від 12 грудня 2012 року) та ін.

Саме в законах і подаються основні визначення тих чи інших організацій та визначаються умови їх створення, функціонування й припинення діяльності.

Як уже зазначалося, дослідженню організацій третього сектора присвятили свої праці багато вчених. Досить доступну класифікацію недержавних організацій подають О.Т. Бень та Н.О. Штика. Так, О.Т. Бень поділяє недержавні громадські організації на наступні дві групи.

Перша група відображає протиставлення громадських організацій першому сектору, тобто державі. Сюди належать:

- *недержавні організації (НДО)* – організації створювані і керовані громадянами без жодного формального втручання держави. Це поняття набуло поширення у 1970-1980-ті рр.

- *неурядові організації (НУО)* – організації, майже ідентичні з недержавними, оскільки часто держава асоціюється із виконавчою системою влади;
- *неурядові організації розвитку (НУОР)* – громадські об'єднання, спрямовані на розвиток важливих суспільних сфер та боротьбу з соціальними проблемами [1].

Друга група понять відображає антикомерційний статус громадських організацій. Сюди дослідницею віднесено:

- *неприбуткові організації (НПО)* – термін (популярний у США), який передбачає, що організація проводить діяльність, не маючи на меті отримання комерційного прибутку;
- *волонтерські організації (ВО)* – ті, які діють завдяки волонтерській або добровільній праці.

У науковій літературі використовують також поняття «*міжнародні неурядові організації (МНУО)*». Помітний розвиток саме цих організацій, як і всього неприбуткового сектора, простежувався після Другої світової війни. Перебіг процесів глобалізації зумовив появу ще й *транснаціональних неурядових організацій (ТНУО)*, які створюють свої мережі, коаліції тощо в межах світової спільноти. Також одним із відомих понять, яке стосується громадських недержавних організацій є *незалежний сектор* [1].

Один з дослідників громадських організацій Дж. Фішер наголосив, що громадські організації відіграють ключову роль у формуванні громадянського суспільства, виконуючи функцію посередника між громадянським суспільством і державою [13, с. 10].

За визначенням Д. Льюїса, *неурядові або громадські організації* – це частина громадянського суспільства, що починає формуватися у багатьох країнах і слугує противагою державі та ринку [14, с. 1].

Дещо іншу класифікацію цих інститутів знаходимо в дослідженнях Н.О. Штики. Так, серед організацій, що характеризуються як недержавні, виділяються наступні (див. табл. 2) [11, с. 8-9]:

Тип організації	Зміст діяльності та законодавче регулювання
Політичні партії	Це організації, що об'єднують у своїх лавах громадян певної країни з винятково політичною метою: досягнення влади і впровадження власної політичної програми через формування державних інституцій за участі своїх членів. Регулюються спеціальним законодавством про партії, наприклад Законом України «Про політичні партії в Україні» від 05 квітня 2001 року (зі змінами та доповненнями від 16 жовтня 2012 року).
Професійні спілки	Найбільш масові та найбільш організовані об'єднання громадян за професійною ознакою. Основною метою створення та діяльності профспілок є відстоювання інтересів своїх членів перед працедавцями та державою. Регулюються спеціальним законодавством про профспілки. Наприклад, Законом України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 05 вересня 1999 року.
Релігійні організації та церкви	Організації, що будуються на основі реалізації людиною права на свободу совісті та віросповідання. Одним із регулюючих законів є Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року (зі змінами та доповненнями від 16 жовтня 2012 року).
Організації громадського самоврядування населення	Такими організаціями є об'єднання громадян за місцем проживання для вирішення конкретних питань організації нормальних умов проживання у багатоквартирних будинках, під'їздах, на вулицях чи у кварталах. Регулюються або національним законодавством про місцеве самоврядування, або

	місцевими нормативними актами, що ухвалюються органами місцевого самоврядування відповідно до власної компетенції. Одним із законодавчих актів є Закон України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» від 29 листопада 2001 року (зі змінами від 16 жовтня 2012 року).
Добровільні страхові та пенсійні фонди, кооперативи споживачів, кредитні спілки, бізнес-асоціації, громадські лікарні, школи, музеї, бібліотеки тощо	Організації, діяльність яких регулюється Законами України «Про об'єднання громадян» від 22 березня 2012 року, «Про кооперацію» від 11 листопада 2004 року (з останніми змінами та доповненнями від 20 листопада 2012 року), «Про пенсійне забезпечення» від 05 листопада 1991 року (з останніми змінами та доповненнями від 09 грудня 2012 року) та ін.
Громадські організації (асоціації)	Найчисельніша і найрізноманітніша група організацій третього сектора. Створюються з метою спільної реалізації інтересів членів організації. Регулюються законом «Про громадські об'єднання» від 22 червня 2012 року.
Некомерційні (благодійні) фонди, установи (нечленські) або товариства (членські), організації приватно чи суспільно корисні	Зазвичай діють у межах загального закону про некомерційні організації. В багатьох країнах діють також окремі закони для фондів. Благодійний статус організації визначається податковим законодавством.

Варто відмітити, що більшість з цих організацій, завдяки безпосередній наближеності до громади, виконує ряд специфічних функцій та здійснює адресне надання соціальних та інших послуг у громаді.

Як зазначає Н.О. Штика, незважаючи на всі чисельні ознаки організацій третього сектора, все ж не існує однозначного юридичного терміна, який би одночасно поширювався на всі такі організації. В даному випадку і наша

держава не є винятком, оскільки і в ній сформувався певний понятійний апарат з цих питань, що не завжди відповідає іноземним аналогам.

Загалом, можна виділити такі категорії недержавних організацій, виходячи з положень зазначених попередньо законодавчих актів:

1. Об'єднання громадян (ОГ) – найбільш загальний термін, що стосується громадських організацій, професійних спілок, політичних партій (ст. 36 Конституції України, Закон України «Про об'єднання громадян»).

2. Громадські організації (ГО) – об'єднання громадян, створені для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів (ст. 3 Закону «Про об'єднання громадян», ст. 1 Закону «Про громадські об'єднання»).

3. Благодійні організації (БО) – недержавні організації, що здійснюють благодійну діяльність відповідно до закону «Про благодійництво та благодійні організації» (ст. 1).

4. Неприбуткові організації (НПО) опосередковано визначаються в законі «Про оподаткування прибутку підприємств» (ст. 7.11).

Термінологічне окреслення даних організацій подається у найбільш доступних та вживаних громадськими структурами законодавчих актах.

Основною метою діяльності НДО не є отримання прибутку. Насамперед, такі організації функціонують заради продукування суспільного блага. Залежно від виду економічної діяльності, НДО можуть утворюватися та діяти для задоволення певних цілей, якими є: наукові; освітні; культурні; соціальні; охорони здоров'я і населення; задоволення духовних та інших нематеріальних потреб; захисту прав, законних інтересів громадян та організацій, розв'язання суперечностей та конфліктів; розвиток фізкультури та спорту; управлінські; благодійні; надання юридичної допомоги [11, с. 12].

Оскільки НДО не мають на меті отримання прибутку, можливий їх прибуток повністю спрямовується на задоволення основної діяльності. Наприклад, прибуток громадських організацій та об'єднань спрямовується на розширення спектра послуг, на вдосконалення матеріальної бази тощо. Таким чином, можливий прибуток НДО не розподіляється між учасниками, а повністю реінвестується на розвиток тих цілей, заради яких ці організації були утворені,

тобто на розвиток фундаментальних засад суспільства, зміцнення соціального захисту населення, екологічної безпеки тощо.

Некомерційні організації поділяють на: суспільні та релігійні організації; фонди; установи; автономні недержавні організації; споживчі кооперативи; об'єднання юридичних осіб; садові, городні або дачні недержавні об'єднання [11, с. 13].

Як бачимо, перелік цих організацій, напрямки та спектр їх діяльності є досить широкими. Не дивлячись на розбіжності у підходах щодо визначення та класифікації організацій третього сектору все ж основними є поняття «недержавна», «неприбуткова» та «громадська» організація, тобто інституція, що не відноситься до владних структур та не має на меті отримання прибутку для задоволення власних інтересів.

Основною їх метою є сприяння членам суспільства у дотриманні їх прав і свобод, забезпечення набуття позитивного соціального досвіду, що стосується зокрема молоді, захисту економічних, політичних, соціальних, культурних та інших інтересів.

Ще варто відмітити, що далеко не всі вчені відносять політичні партії до третього сектору, оскільки вони є такими, що прагнуть знаходитися в секторі влади та брати участь в управлінні державою.

Отже, проаналізувавши сфери діяльності недержавних організацій та їх категорійно-понятійний апарат, не можемо не звернутися до питання про соціально-педагогічну діяльність в сфері громадського руху.

Перш за все уточнимо, що *соціально-педагогічна діяльність* – це різновид професійної діяльності, спрямованої на створення сприятливих умов соціалізації, всебічного розвитку особистості, задоволення її соціокультурних потреб або відновлення соціально схвалених способів життєдіяльності людини.

Мета соціально-педагогічної діяльності полягає у створенні сприятливих соціокультурних умов соціалізації особистості, визначається соціальною політикою держави та конкретизується низкою завдань. Серед пріоритетних напрямів соціально-педагогічної діяльності виокремлюють: зміцнення та активізацію адаптаційного потенціалу особистості; збереження та покращення фізичного, психічного та соціального здоров'я особистості; створення

сприятливих умов у мікросоціумі для розвитку здібностей та самореалізації особистості; надання соціальної, психологічної, педагогічної підтримки та допомоги особистості; попередження та локалізацію негативних впливів на особистість факторів соціального середовища.

Один із пріоритетів соціально-педагогічної діяльності – це допомога в ефективній соціалізації особистості, зокрема в інтеграції у суспільство, допомога в її розвитку, вихованні, освіті, професійному самовизначенні [8, с. 265-266].

Оскільки соціально-педагогічна діяльність – це професійна діяльність соціального педагога, бачимо, що соціальний педагог й недержавні організації фактично мають єдину мету – створення сприятливих умов у соціумі для успішної соціалізації, самореалізації, саморозвитку, вдосконалення вмінь і навичок, захисту прав та інтересів кожного громадянина. Тому дуже важливе значення має їх співпраця, особливо якщо йдеться про соціальне становлення молодого покоління.

Виходячи з кваліфікаційної характеристики соціального педагога, можна визначити основні напрямки його співпраці з недержавними громадськими організаціями.

Так, в напрямку комунікативної та культурної діяльності соціальний педагог:

- Проводить соціально-педагогічну роботу для організації спілкування дітей, молоді, дорослих безпосередньо в самій організації чи у об'єднаннях за інтересами в мікрорайоні, у сімейно-сусідських спільнотах.
- Залучає до культурно-освітньої, профілактично-виховної, спортивно-оздоровчої, творчої роботи членів організації, творчі спілки, окремих громадян.
- Сприяє участі членів організації у науковій, технічній, художній творчості, спортивній, суспільно-корисній діяльності, виявленню талантів, здібностей, дбає про професійне самовизначення та соціальну адаптацію молоді.

Здійснюючи профілактику та корекцію негативних явищ, соціальний педагог:

- Реалізовує комплекс заходів і різних видів діяльності для виховання, освіти, розвитку й соціального захисту особистості в недержавних організаціях, установах і за місцем проживання.
- Впливає на розв'язання особистісних, міжособистісних, внутрішньосімейних конфліктів, подає необхідну консультативну, психолого-педагогічну допомогу членам організації, їх батькам та групам близького оточення, молодіжним об'єднанням, групам соціального ризику, дітям, підліткам, які потребують опіки.
- Дотримується педагогічної етики, поважає гідність дитини, захищає її від будь-яких форм фізичного та психічного насильства, запобігає вживанню алкоголю, наркотиків, іншим шкідливим звичкам, пропагує здоровий спосіб життя.
- Займається профілактикою правопорушень неповнолітніх, дитячого побутового, дорожньо-транспортного травматизму.

Реалізуючи завдання організаційно-виховної роботи, соціальний педагог:

- Виховує повагу до батьків, жінок, літніх людей, до культурно-національних, духовних, історичних цінностей України, країни походження, дбайливе ставлення до навколишнього середовища.
- Готує дітей, підлітків до свідомого життя в дусі взаєморозуміння, миру і злагоди між народами, етнічними, національними, релігійними групами.
- Постійно підвищує свій професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну культуру [9, с. 278-279].

Як бачимо, співпраця соціального педагога з недержавними організаціями вимагає високого професіоналізму, обізнаності, досвіду. Важливе значення для ефективного здійснення соціально-педагогічної діяльності в таких організаціях має досвід здійснення професійної діяльності взагалі, вироблення спільних завдань та стратегій разом з керівниками та членами організацій. Соціальний педагог має заздалегідь бути добре обізнаним із законодавчими основами діяльності недержавних організацій, напрямками та специфікою діяльності організації, з якою він співпрацює.

Висновки. Отже, здійснивши категорійно-понятійний аналіз проблеми соціально-педагогічної діяльності в недержавних організаціях, ми з'ясували, що

існують різні точки зору на визначення організацій третього сектору та їх класифікацію. Серед основних понять ми обґрунтували такі як недержавна, неурядова, некомерційна, благодійна організації. З'ясували також поняття соціально-педагогічної діяльності та специфіку її здійснення в межах недержавної організації.

Узагальнивши, можемо сказати, що визначення тих чи інших організацій недержавної сфери, віднесення їх до тієї чи іншої класифікації може змінюватися та трансформуватися в зв'язку зі змінами суспільних процесів та запитів суспільства, а отже й зміни роду діяльності недержавних організацій. Відповідні зміни та їх вплив на розвиток громадянського суспільства, стан задоволеності громадян захистом їх прав та інтересів і будуть предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Бень О. Т. Молодіжні громадські організації: концептуалізація поняття, функції, класифікація [Електронний ресурс] / О. Т. Бень. – Режим доступу: // http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlnu_sociology/2008_02/Ben'.pdf
2. Закон України «Про громадські об'єднання» від 22 червня 2012 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: // <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>
3. Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 5 липня 2012 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>
4. Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» від 1 грудня 1998 року (зі змінами та доповненнями від 2 грудня 2010 року) [Електронний ресурс] – Режим доступу: // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/281-14>
5. Закон України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» від 7 жовтня 1997 року (зі змінами та доповненнями від 12 грудня 2012 року) [Електронний ресурс] – Режим доступу: // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/554/97-%D0%B2%D1%80>

6. Конституція України від 28 червня 1996 року (з останніми змінами та доповненнями від 12 квітня 2012 року) [Електронний ресурс] – Режим доступу: // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
7. Соціальна педагогіка: категорії і поняття: Словник / [автори-укладачі Сейко Н.А., Коляденко С.М.] – Житомир, 2005. – 71 с.
8. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія: [навч. вид.] / Т.Ф. Алексеєнко [та ін.]; за ред. І.Д. Зверєвої. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 286 с.
9. Технології соціально-педагогічної роботи: [Навч. посіб.] / За ред. А. Капської. – К., 2000. – 372 с.
10. Шевченко М.Ф. Третій сектор в Україні: проблеми становлення/ М.Ф. Шевченко (кер. авт кол.), В.А. Головенько, Ю.М. Галусян та ін. – К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2001. – 173 с.
11. Штика Н.О. Організаційно-правові основи діяльності неурядових організацій (НУО): методичний посібник для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка»/ Н.О. Штика – Суми: СумДПУ, 2007. – 104 с.
12. Штика Н.О. Формування готовності майбутніх соціальних педагогів до діяльності в громадських організаціях.// Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2010. № 4. – С. 88-96.
13. Fisher J. Nongovernments: NGOs and the Political Development of the Third World./ J. Fisher – Connecticut: Kumarian Press, 1998. – 237 p.
14. Lewis D. The Management of Non-Governmental Development Organizations. An Introduction./ D. Lewis – London, NY: Ruetledge, 2001. - 242 p.

Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка: збірник наукових праць. – Випуск 17. – Ч. 1. – Київ- Ів.-Франківськ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – 216 с.